

PAWEŁ WOLSKI

Instytut Polonistyki i Kulturoznawstwa, Uniwersytet Szczeciński

Kobiety i Zagłada: nowa stara dyscyplina

Women and the Holocaust: New Perspectives and Challenges.

Eds. Andrea Peto, Louise Hecht, Karolina Krasuska.

Warszawa, Instytut Badań Literackich PAN Wydawnictwo, 2015, pp. 268.

Monografia *Women and the Holocaust: New Perspectives and Challenges*, zredagowana przez Andree Peto, Louise Hecht i Karolinę Krasuską, prezentuje historie Zagłady opowiedziane z pozycji kobiet. To ważna perspektywa, coraz rzadziej lub zgoła już wcale nieuznawana za trywializującą powagę holokautowych narracji. Jeśli więc w 1982 roku Alan Berger głosił sprzeciw wobec umniejszania Zagłady przez dopuszczanie do niej głosów z dziedzin takich jak *women studies*, *queer studies* itp. (a jeszcze w 1992 roku wtórował mu – co celnie we wstępie punktują redaktorki – Lawrence L. Langer – s. 15), to dziś nie mamy wątpliwości, że dziedziny te nie tylko przywracają długo marginalizowany głos wielorakich innych w opowieści o doświadczeniu wojny i Zagłady, ale, zgodnie z wektorem ruchu studiów nad narracjami kobiecymi w ogóle, współtworzą istotny gest antyesencjonalizacji opisu tego doświadczenia. Mówiąc inaczej: podobnie jak w innych obszarach dyskursywnych także w obrębie badań nad Holocaustem *women studies* nie są dziś już jedynie suplementem, ale autonomicznym naukowym obszarem o własnych wyznacznikach i własnym zestawie lektur.

To otwarcie się badań nad Zagładą na *women studies* sprawia jednak pewien kłopot. W omawianej publikacji ten kłopot uwidacznia się w deklarowanej przez redaktorki *differentia specifica* książki, rzeczywiście ryzykującej zagubienie się pośród wielu innych wydawnictw, których tytuły brzmią identycznie lub prawie identycznie jak tytuł pozycji tu omawianej (a wśród autorek i redaktorek wielu spośród tych publikacji wymienić można autorki bardzo ciekawego tekstu zawartego w tej książce: Lenore J. Weitzman oraz Dalię Ofer). Ma

nią być skoncentrowanie się na „Europie Wschodniej i Środkowoschodniej”¹ (s. 9).

Poszczególne studia zaprezentowane w tomie rzeczywiście dotyczą właśnie tych regionów. Bożena Karwowska, pokazując ciekawe zjawisko projektowania społecznie sankcjonowanych oznak kobiecości na pochodzące najczęściej z „Kanady” luksusowe przedmioty, takie jak: grzebień, lusterka itp., opiera się przede wszystkim na tekstach polskojęzycznych (Zofii Kossak, Seweryny Szmaglewskiej, Tadeusza Borowskiego); Eleonore Lappin-Eppel odkrywa przed czytelnikiem zasadniczą lukę w badaniach nad transportami z Węgier do Austrii – chodzi o kobiety, które stanowiły większość więźniarskich pasażerów (obok mężczyzn i dzieci kobiety to 54% całego transportu – s. 86); Monika Vrzgulová bada słowackie świadectwa mówione zebrane przez Fundację Milana Šimečki w ramach trwającego dwa lata (1995–1997) projektu „Oral History – the Fate of Those Who Survived the Holocaust” (s. 100); Monika Hanková przybliży czytelnikowi historię lekarki znanej pod akronimem K.P. jako przedstawicielki losów sudeckich Żydówek; Hedvig Turai używa pojęcia „śladowanie” do ukazania związku doświadczenia kobiecości i Zagłady w społecznym odbiorze rzeźb Erzsébet Schaár na socjalistycznych Węgrzech; Aleksandra Ubertowska porównuje opowieści o Holokauście snute przez polskich Żydów: Cywię Lubetkin i Icchaka Cukiermana; Dana Mihailescu przygląda się „splotowi traumy doświadczenia Zagłady i komunistycznej Rumunii” (s. 185) w pamiętniku Anki Vlasopolos²; Gintare Malinauskaite omawia różnogatunkowe ekranizacje przedstawiające świadectwa trzech członkiń ruchu oporu w wileńskim getcie (Fania Brantsovskaya, Vitka Kempner-Kovner, Liuba Levitska; tę ostatnią – piosenkarkę – autorka ukazuje jako przedstawicielkę „duchowego [tzn. kulturowego i niesformalizowanego – P.W.] ruchu oporu” – s. 207), a Edit Jeges porównuje pamiętnik węgierskiej więźniarki Auschwitz-Birkenau Olgi Lengyel z jej świadectwem nagrany na taśmie wideo.

Jak więc widać, katalog zawartych w książce tekstów to zestaw spójny, bez wyjątku omawiający szeroko pojęte narracje „Europy Wschodniej i Środkowoschodniej”. Ta lokalizacyjna deklaracja autorek budzi jednak pewne zaniepokojenie, jeśli porównać ją z podtytułem publikacji: „nowe perspektywy i wyzwania”. Konkluzja wynikająca z zestawienia omówień wschodnioeuropejskich zagładowych narracji kobiet (jeśli pominąć pewne oczywiste oscylacje), skoncentrowana na takim właśnie deklaratywnym wyróżniku, wydaje się już doskonale znana: okres dominującego w powojennej Europie Wschodniej socjalizmu cechował się panowaniem narracji unifikującej ofiary, takiej, w której teoretycznie głos świadczący miał być nieobciążony narodowymi, etnicznymi, klasowymi czy

¹ Jeśli nie zaznaczono inaczej, cytaty obcojęzyczne podano w tłumaczeniu autora tekstu.

² W przypadku tej pisarki chodzi o traumę odziedziczoną, co autorka rozdziału wyraźnie zaznacza na s. 193.

– *last but not least* – genderowymi partykułami (w praktyce jednak nie dało się nie zaobserwować dość wyraźnej hierarchii w dyskursie upamiętniania). Pojawiająca się w niektórych tekstach z *Women and the Holocaust...* sugestia pokrewieństwa powojennego milczenia (albo najwyżej mówienia półgłosem) o Zagładzie z milczeniem o losie kobiet (s. 100, 147) nie przekonuje; to raczej dwa odmienne porządki, choć zapewne rzeczywiście w przypadku Holokaustu kobiet nakładające się na siebie i wzajemnie wzmacniające.

Istotna wartość tej książki leży zatem gdzie indziej niż w podtytułowych „nowych perspektywach i wyzwaniach” (notabene: czy naleganie na linearny, mechanistycznie ewolucyjny rozwój nie jest charakterystyczne dla zachodniej i zdominowanej przez męską optykę cywilizacji?) czy regionalnych partykularyzmach, a już z pewnością nie w synergii tych deklarowanych płaszczyzn badawczych („nowe, bo wschodnioeuropejskie” – jak można by, upraszczając, sparafrazować ten domniemany zamysł). Pierwsza niewątpliwa zaleta recenzowanej pracy zbiorowej zasadza się raczej w jej wymiarze – chciałoby się rzec – propedeutycznym: teksty w niej zawarte reprezentują bardzo bogaty wachlarz perspektyw badawczych spod znaku *women studies*, pochodzących z rozmaitych faz rozwoju tej dziedziny. Są tu bowiem zarówno plasujące się raczej we wcześniejszych etapach historii badań nad literaturą kobietą próby odzyskania zagłuszonych kobiecych głosów (na przykład Eleonore Lappin-Eppel: *A Missing Voice: Women Survivors of the Strasshof Transports from Hungary to Austria*), klasyczne już zestawienia pierwiastka „męskiego” – egocentrycznego, i „żeńskiego” – wspólnotowego (Aleksandra Ubertowska: *“Masculine”/“Feminine” in Autobiographical Accounts of the Warsaw Ghetto: Comparative Analysis of the Memoirs of Cywia Lubetkin and Ichhak Cukierman*), jak i znane między innymi z kanonicznych diagnoz Judith Butler obrazy „odgrywania” kobiecości (za pomocą rekwizytów – Bożena Karwowska: *Women’s Luxury Items in Concentration Camps*). Druga zaleta omawianej publikacji nadaje zaś jeszcze większą wartość tej pierwszej. Uwidacznia ją tekst Lenore J. Weitzman i Dalii Ofer *The Sequential Development of Jewish Women’s Coping Strategies (in the Ghettos) During the Holocaust: A New Theoretical Framework*, w którym proponują one spojrzenie na kobiecość jako na modalność nazywaną właśnie tytułową „sekwencyjnością” (także tę tezę można uznać za klasyczną, bo znaną z publikacji tych samych autorek sprzed niemal dwóch dekad³). Badaczki przekonująco pokazują, jak kobiecość w warunkach wojny i Zagłady stawała się – nie tyle wbrew kulturowej atmosferze tamtych czasów i tamtego miejsca („Wschodnia Europa”), jakże odległego od berlińskich lesbijskich klubów, ile jakby mimo niej – kategorią kontyngentną. Z jednej więc strony taka teza spaja wyraźną klamrą i uzasadnia stosowane w innych miejscach „tradycyjne” perspektywy badań kobiecych (bo

³ L.J. WEITZMAN, D. OFER: *The Role Of Gender in The Holocaust*. In: *Women in the Holocaust*. Eds. L.J. WEITZMAN, D. OFER. New Haven 1998.

na przykład „kobieca emocjonalność” i „wspólnotowość” w diagnozie Ubertowskiej okazuje się kategorią wcale nieprzynależną do narracji Lubetkin, a właśnie odwrotnie – raczej Cukiermana), z drugiej pokazuje – wbrew przytaczanym obawom Bergera – ściśle połączenie między wyznacznikami narracji o Zagładzie w ogóle a zagładowymi i wojennymi narracjami kobiecymi. „Sekwencyjność” jest bowiem terminem, który z łatwością przetłumaczyć można jako „fragmentaryczność”, „płynność”, „niestałość” i inne pojęcia trwale związane zarówno ze stanem powojennej, współczesnej tożsamości (Zygmunt Bauman), jak i z narracją Holocaustu jako specyficzną odmianą pisarstwa (Alvin H. Rosenfeld). Z tego też powodu należy raz jeszcze stwierdzić, że wyróżniki tej bez wątpienia wartej uwzględnienia na liście lektur badacza literatury Holocaustu książki nie tkwią wcale w tym, na co chciałyby wskazywać podtytuł lub deklaracje redaktorek, ale w znacznie głębszym zespoleniu badań nad literaturą kobiet z autonomizującą się narracją Zagłady jako osobnego nurtu współczesnego pisarstwa.

Paweł Wolski

Women and the Holocaust: a brand new old discipline

Women and the Holocaust: New Perspectives and Challenges.

Eds. Andrea Peto, Louise Hecht, Karolina Krasuska.

Warszawa, Instytut Badań Literackich PAN Wydawnictwo, 2015, pp. 268.

Summary

The text presents a collection of essays entitled *Women and the Holocaust: New Perspectives and Challenges* which tackles the issues of female experience of the Holocaust. The author notes that the book as a whole entangles new and old approaches to the problem, thus presenting an interesting, although partly repetitive overview of women holocaust studies perceived as an autonomous field of study.